

Voda v neolitickém domě

Pro neolitické hospodářství byla voda stejně jako dnes jednou z nejdůležitějších životních podmínek.

■ Ivan PAVLŮ

Archeologický ústav AV ČR,
Praha, v. v. i.

V celém pravěku se lidé usazovali poblíž vodních toků, které nahrazovaly určitým způsobem neexistující cesty a zároveň tvořily důležitý zdroj vody (Rulík 1983, 59; Končelová 2005, 658). Drobné toky vytvářely v krajině jakousi přirozenou osu sídelních mikrореgionů, jenž od počátku trvalejších sídel vymezovaly zájmová území jednotlivých společenských jednotek. Dalšími přirozenými zdroji vody byly nepochybně prameny v blízkosti sídel nebo záměrně hloubené studny, které jsou dnes již doloženy na více místech. Kromě toho můžeme předpokládat, že také některé zahloubené jámy na sídlišti mohly být využívány jako krátkodobé nádrže dešťové vody.

Vlastní hospodaření s vodou vyžadovalo v domech určitý rytmus manipulace s vodou. Ten představoval celý cyklus činností od donášení vody od zdroje, přes její uchovávání a používání až po vylévání odpadní vody. Používaly se při tom především nádoby z organických materiálů. Tašky z březové kůry jsou doloženy ve studních v Erkelenz-Kückhoven a Zwenkau (Engelbrecht 2005, 269), dřevěná vědýrka ze studny v Mohelnici (Tichý 1972). Takové nádoby se

hodily nejlépe na čerpání vody z jam nebo ze studní, ale také k donášení vody třeba z potoka nebo od pramene. Přesto můžeme soudit, že v tomto cyklu byla využívána i keramika, a to různých forem.

Typologie keramických tvarů se řídí jak jejich zamýšlenou užitkovou funkcí, tak i jejich předpokládanou společenskou hodnotou a významem. Z hlediska užitkové funkce jsou nejdůležitějšími znaky tvaru průměr jeho ústí a uzavřenost okraje. Čím je průměr ústí větší a okraj rozvěřenější, tím je větší pravděpodobnost, že se obsah nádoby vysype nebo vyleje. Pro zabezpečení obsahu nádoby je proto lepší nádoba s užším ústím a uzavřenějším okrajem. Proto jsme analyzovali tyto dva znaky u okrajových zlomků ze sídliště v Bylanech a sledovali jejich rozložení v jednotlivých fázích osídlení (Pavlů 2000, 119).

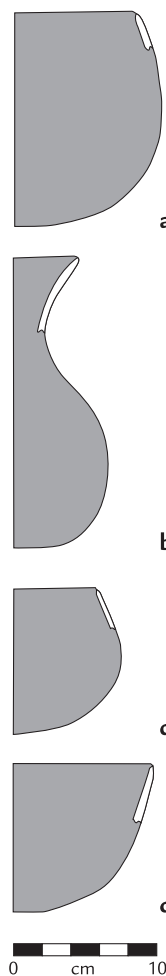
Na počátku vývoje keramické výroby prodělaly tvary nádob ve všech oblastech tři základní stadia. V prvním byly zhotovovány jen jednoduché nečleněné polokulovité nádoby, jež napodobovaly jednoduché tvary z jiných materiálů zejména kamene a dřeva. Jejich tvarosloví ještě nebylo funkčně rozlišeno, a proto jejich funkci nelze jen z tvaru jednoduše vysvětlit. V neolitu střední Evropy se toto stadium neprojevovalo. Ve druhém stadiu se vyráběly různé varianty tří základních tvarů, mis bez hrdla, polokulovitých nádob a lahví s hrdlem. Charakterizoval je především nečleněný profil nanejvýš esovitě prohnutý a oblé zalomený. Široké mísy mohou být označeny jako nádoby na předkládání potravy, lahve jako tvary určené pro různé tekutiny. Nejpočetnější skupina polokulovitých tvarů je však sama o sobě funkčně málo určitelná. Teprve ve třetím stadiu vznikají bohatě členěné tvary s ostře i několikrát zalomeným profilem především na mísách a pohárech. U těchto tvarů se můžeme domnívat, že byly již funkčně předem určeny k různým potřebám, i když je nemůžeme jednoznačně stanovit. Do prvního stadia patří u nás nádoby lineární keramiky do druhého potom tvary vypíchané později i lengyelské keramiky.

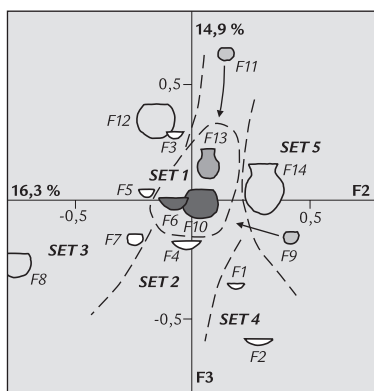
■ Obr. 2 Bylany (KH), funkční typy nádob na vodu (zleva typy 13, 6, 9 a 10). Foto F. Velímský.

Pro základní funkční typologii bylo použito dělení tří hlavních tvarů podle velikosti a otevřenosti okraje. Tato kritéria mohou být vysvětlena snahou výrobců o rozdílnou dostupnost a zabezpečení obsahu, pro něž byly tvary určeny. Vyplývá to z různých studií ve společnostech s domácí ruční výrobou keramiky (Pavlů 2000, 145; Tab. 4.5.1.A) a je to zároveň jednou z hlavních tézí teorie, která pojednává nádoby jako nástroje (Braun 1983). Takto bylo definováno čtrnáct funkčních typů lineární keramiky (Pavlů 2000, 100; I, J; Květina-Pavlů 2007, 65; obr. 10), kterými lze popsat i většinu okrajových zlomků, pokud je na nich měřitelný průměr a sklon okraje. Toto členění se téměř jednoznačně shoduje s členěním tvarů podle velikosti, pokud je vyjádřeno objemem. Ten je spolehlivě měřitelný ale jen na celých nebo rekonstruovaných tvarech. S menší přesností můžeme objem stanovit výpočtem podle zaoblení okrajového zlomku. Takové měření je však spolehlivější jen u polokulovitých tvarů, méně u mis a lahví.

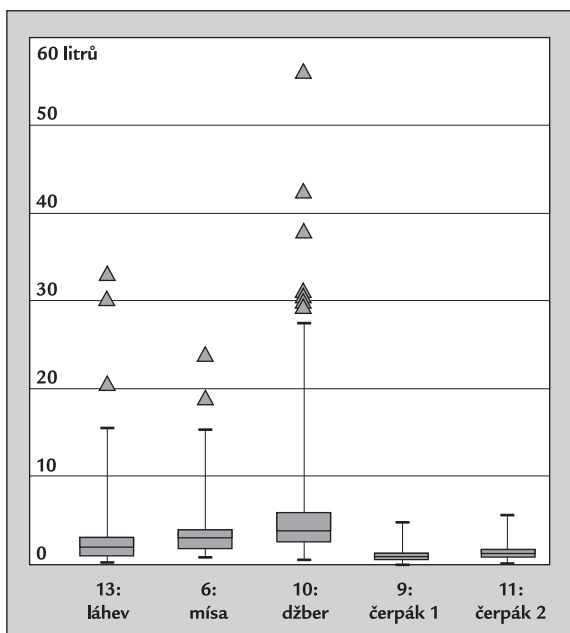
Analýzu nádob podle velikosti a tvaru jsme provedli v prostoru sídlištních fází (obr. 1). Na základě této analýzy bylo interpretováno pět sad nádob, které byly používány pro určité druhy činností v neolitických domech (Pavlů 2000, 120-121). Jednou jsou nádoby na dlouhodobé skladování představované velkými stacionárními zásobnicemi. Ty mají svůj protějšek ve velkých pithosech nacházejících ve skladištních prostorech domů sídlišť na Předním východě. Další skupinu tvoří nádoby na vaření a předkládání tekuté nebo pevné potravy. Tato skupina zahrnuje většinu misek a polokulovitých nádob. Odpovídá keramickým tvarům v jiných neolitických kulturách, kde

■ Obr. 4 Bylany (KH), objekt 2204b,c, rekonstrukce tvarů podle dochovaných zlomků okrajů: a typ 10-džber, b typ 13-láhev, c typ 9-čerpák, d typ 6-mísa.

■ Obr. 1 Analýza funkčních typů nádob v prostoru starších fází 1 až 13 sídliště v Bylanech. (Podle Pavlů 2000, obr. 4.5.4. a.)

■ Obr. 3 Bylany (KH), graf rozpětí objemů jednotlivých typů nádob.

byla keramika využívána jako domácí nádobí. V některých oblastech jižní Egejdy byla zřejmě keramika vyráběna jako prestižní zboží nikoliv přednostně k použití v domácích hospodářstvích (Vittelli 1989). Poslední sadu nádob tvoří pět typů, které interpretujeme jako soubor tvarů používaných především při manipulaci s vodou.

V jádru tohoto souboru se nachází menší láhev (typ 13), uzavřená polokulovitá nádoba (typ 10) a mírně otevřená mísa (typ 6). K tomu jádru připojujeme alternativně dvě uzavřené a případně velmi uzavřené polokulovité nádoby (typ 9 a 11). Ne všechny musely být vždycky použity jen pro manipulaci s vodou (obr. 2). Lahví se středním objemem asi 2 l je nejméně (4,0 %), mís s objemem 2,5 l jen o něco více (6,8 %). Velkých polokulovitých ná-

dob s objemem skoro 4 l ale velkým rozpětím je téměř třetina. Nejvíce je menších polokulovitých nádob, které dosahují středního objemu okolo 1 l a jejich rozpětí nepřesahuje maxima 5 l (tabulka 1). Poměrně velké rozpětí objemů (obr. 3) větších tvarů ukazuje na velkou rozmanitost způsobů konkrétních forem manipulace s vodou v jednotlivých hospodářstvích.

K tomu je nutno připočíst další tekutiny, které mohly být také součástí tohoto hospodářství. Snad již mléko, i když zpracování kravského mléka i mléka ovcí a koz se přičítá až pozdější době počínaje pozdním neolitem. Láhve byly vzácnější a mohly být proto používány právě na některé jiné tekutiny než jen na vodu. Stacionární větší polokulovité nádoby byly zřejmě používány ve větším počtu jako zásoba vody při vaření. Nelze vyloučit ani použití pro hygienické potřeby. Zvláštní postavení měla patrně mísa (obr. 2) uložená na lokalitě Bylany ve dvojité peci 2217 na severní straně domu 2223. Můžeme se domnívat, že sloužila k ohřevu většího množství teplé vody.

Většinu tvarů na neolitickém sídlišti rekonstruuje (obr. 4) jen podle dochovaných zlomků okrajů. Z objektu 2204 (část b, c), který se nachází poblíž domu číslo 2225 ze třetí fáze osídlení, však pochází čtyři zlomky okrajů, jenž dokládají jednu sadu nádob na vodu. Všechny se našly v první vrstvě výplně jámy, a proto je jejich interpretace jako jednoho souboru z hospodářství dosti pravděpodobná. Musíme ovšem připustit i možnost, že z celého souboru se dostaly do uvedené jámy právě tyto zlomky po určité době a působení řady činitelů, které

ovlivnily vznik archeologického souboru. V jiných objektech se totiž celé soubory nedochovaly, nebo naopak se vyskytl jiný počet těchto tvarů.

Dosavadní analýza tvarů nádob lineární keramiky nás vede k interpretaci některých tvarů jako nádob na vodu, případně jiné tekutiny. Vedle láhve, které mohla být hlavně nádobou na pitnou vodu, to byly větší nádoby jako džbery, kde byla voda ponechávána a připravena k použití. Mísy s vodou mohly sloužit nejen k přípravě potravy ale také k hygienickým účelům. Menší nádobky potom jako čerpáky na vodu mohly být používány k přenášení vody nebo i jako nádoby na pití. Samozřejmě použití nádob bylo víceúčelové stejně jako v dnešní kuchyni. Voda zůstávala ale hlavní složkou v životním cyklu neolitického domu.

Literatura

- Braun, D. P. 1983: Pots As Tools. In: Moore, J. A. – Keen, A. S. (eds.), *Archaeological Hammers and Theories*, 107-136. New York.
- Engelbrecht, T. 2005: Taschen und Beutel aus Rindenbast. In: Lünig, J. (ed.), *Die Bandkeramiker. Erste Stezeitbauern in Deutschland*, 268-271. Rahden/Westf.: M. Leidorf.
- Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou. *Archeologické rozhledy* 57, 651-706.
- Kvěšina, P. – Pavlí, I. 2007: Neolitické sídliště v Bylanech – základní databáze. Praha: ARÚP.
- Pavlí, I. 2000: Life on a Neolithic Site. Bylany – Situational Analysis of Artefacts. Praha: ARÚP.
- Rulík, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a neolitu. *Památky archeologické* 74, 35-95.
- Rulík, J. – Velínský, T. 1993: A Neolithic Well from Most. *Archeologické rozhledy* 45, 545-560.
- Tichý, Rudolf 1972: XIII. Grabungssaison in Mohelnice (Bez. Šumperk). *Přehled výzkumů* 1971, 17-21.
- Vittelli, K. 1989: Were Pots Made for Food? Doubts from Franchthi. *World Archeology* 21-1, 17-29.

Summary

Water in a Neolithic house

Management of water in houses demands a certain rhythm. Despite finds of vessels from organic materials found in wells we can presume that earthenware of various forms was also in use. From the point of utility function the diameter of mouth and enclosure of the edge are the most important characteristics. Five sets of vessels, which were used for certain activities in Neolithic houses were identified (Pavlí 2000, 120-121) – vessels for long-term storage, vessels for cooking and presentation of liquid or solid food and a set of shapes used mostly for the manipulation of water.

Tato práce byla zpracována s podporou grantu GAAV IAA800020701.

■ Tabulka 1 Statistické charakteristiky sady nádob na vodu ze sídliště v Bylanech (KH).